

ВАЛЕРІЙ ШЕВЧУК ПРО ВИВЧЕННЯ БІБЛІЇ В ШКОЛІ

У статті розкрито поради та рекомендації В. Шевчука щодо вивчення Біблії в школі та шляхи їх впровадження в навчальному процесі.

Валерій Олександрович Шевчук, автор багатьох художніх творів, глибокий знавець давньоукраїнської літератури, упорядник кількох антологій з історії нашого красномовства, а й ще вчитель-словесник, якому не байдужі проблеми літературної освіти учнів.

У журналі « Слово і час» (№1,1999 р.) подано статтю В. Шевчука « Як би я викладав уроки Біблії в середній школі», якою можуть скористатись учителі, вивчаючи за програмою в 9 класі тему «Біблія - Святе письмо (Старий і Новий Заповіти) і збірки літературних пам'яток (Книга Буття, Книга Псалмів, Пісня пісень). Біблійні книги в давній Україні: Псалтир (молитви), Євангелії (про Ісуса Христа), Апостол (про його учнів). Українські переклади Біблії (П. Куліш, І. Пулюй, І. Нечуй-Левицький, І. Огієнко, І. Хоменко та ін.). Використання біблійних тем, сюжетів, мотивів, образів у світовій та українській літературах»[1,72].

Готуючись до уроку, вчитель має змогу попередньо ознайомити учнів із уривками з Біблії за хрестоматією, а також з книги « Біблія для дітей»(К., 1992), з ілюстраціями Гюстава Доре, передмовою Валерія Шевчука, примітками та коментарями А. Нікули. Вчитель може звернутись і до інших джерел при вивченні Біблії [3], [4,25-43], [5]. Проблема шкільного вивчення біблійних текстів широко висвітлена у статтях С. Абрамовича, М. Борецького, В. Мартинюка, О. Ніколенко, А. Пастухової, у книгах Л. Куценка, В. Соболя, В. Сулими та ін. Більшість із методистів пропонують розглядати Біблію тільки як збірку релігійних та церковних догм, а Валерій Шевчук – як пам'ятку духовності всього людства. Біблія сильна не так історіями в ній розказаними, як духовним змістом, що ті історії наповнює (6, 5). І пропонує вивчати Біблію протягом чотирьох уроків.

На першому уроці рекомендується дати загальне поняття про Біблію, на другому уроці - розглянути питання про біблійну міфологію, тобто про міфологічні уявлення, поширені серед прихильників іудаїзму та християнства. Третій урок він присвятив би темі: «Біблія й українська література», а четвертий можна провести, на думку В. Шевчука, в ліцеях і присвятити біблійній

книзі псалмів, що її називають Псалтирем, бо ця книга в історії української духовності має особливе значення.

Через обмеженість годин на вивчення Біблії (всього 2 уроки) матеріал, запропонований В. Шевчуком, можна подати лекціями-блоками.

Перша блок-лекція: «Біблія – стародавня збірка релігійних та світських творів».

Подаємо загальне поняття, що таке Біблія. Отже, Біблія – це збірка релігійних і світських творів, писаних на трьох континентах: Азії, Африці та Європі трьома мовами: давньоєврейською, арамейською, грецькою від XII ст. до нашої ери по II ст. нашої ери (тут доречно коротко розповісти, що значить — ери: християни, за біблійною традицією, ведуть літочислення від початку світу і від народження Ісуса Христа; щоб визначити дату від початку світу, треба до нинішнього року додати цифру 5 508). Збірка ця складається з двох частин: Старого Заповіту, написаного в дохристиянські часи давньоєврейською мовою, і Нового Заповіту, написаного ідеологами християнства давньогрецькою мовою. Старий Заповіт вважають священним писанням іудеї та християни, а Новий Заповіт — тільки християни.

Старий Заповіт складається із системи творів — це П'ятикнижжя (Буття, Вихід, Левит, Числа, Повторення закону), з книг історичних: Ісуса Навина (так звана книга Єгошуї), Суддів, книги Рут, двох Самуїлових книг, двох книг Царів, двох книг Хроніки, книги Ездри, книги Неємії, книги Естер. Потому йдуть книги навчально-поетичні — Йова, Псалмів, або Псалтир, книга приказок Соломонових, книга Еклезіастова, або Проповідницька, Пісня над Піснями. Завершують Старий Заповіт книги пророцкі, що поділяються на книги великих пророків та малих пророків. До перших відносять книги Ісаї, Єремії, Езекіїла, додають сюди також плач Єремії. До книг малих пророків — Даниїла, Осії, Йоїла, Амоса, Овдія, Йони, Михея, Наума, Авакума, Софонії, Огія, Захарія, Малахії. Таким чином, бачимо, що Старий Заповіт побудовано за чітко продуманою структурою, що й надає йому властивостей універсальної книги. Спершу йде передісторія єврейського народу (П'ятикнижжя), далі — історія, потому зібрані літературні пам'ятки, а в останньому розділі — книги-пророцкі, тобто передвіщення майбутнього.

Новий Заповіт побудовано в основному за схемою Старого, але компоненти його інші. Він складається з Чотириєвангелія (від Матвія, Марка, Луки та Івана) — це розповіді апостолів, найближчих учнів Ісуса Христа, про життя, подвиги, муки, смерть і воскресіння Вчителя. Після того йде книга історична — «Дії святих апостолів», тобто послідовників Ісуса Христа. Далі — ідеологічна

частина: чотирнадцять послань апостола Павла (до римлян, два до коринтян, до галатів, до ефесян, до филип'ян, колосян, два до солунян, два до Тимофія, до Тита, до Филимона і до євреїв), потому йдуть соборні послання інших апостолів: Якова, два Петра, три Івана і одне Юди. Завершує цю частину книга пророцька — «Об'явлення Івана Богослова», або інакше її звуть Апокаліпсис — це передвіщення майбутнього. Книги Нового Заповіту склалися у другому столітті нашої ери, або від народження Ісуса Христа, а остаточно їх утверджено в 364 році на Лаодикійському церковному соборі.

Сучасні вчені, відділяючи історичне від фантастичного, користуються текстом Біблії як джерелом для історії народів Близького Сходу, для дослідження історії релігії, мистецтва, літератури. Отже, Біблію треба розглядати як звід літературних форм та жанрів літератури часу від XII століття до нашої і до IV століття нашої ери, переважно релігійного змісту; водночас до Біблії входять твори цілком світські (книга Еклезіастова, де зібрано моральні повчання, розмисли про світ; історична книга Естер (Есфір) — тут ідеться про події в V столітті до нашої ери, книга Рут (Руф), де оповідається історія моавітянки Рут, жінки Боаза — це були предки царя Давида). Цілком світська Пісня над Піснями — збірка чудових, високопоетичних любовних пісень. Загалом, Біблія, як звід пам'яток, увібрала в себе ритуальні та юридичні кодекси, хроніки, міфи, народні пісні, любовну лірику, притчі, приказки, фрагменти героїчних описів, народні перекази — вони розсіпані по П'ятикнижжю, книгах Суддів, Самуїлових, Царів тощо.

Слід наголосити, що Біблія використовувалася не тільки для релігійних потреб, її тексти значною мірою вплинули на розвиток світової культури, в тому числі й літератури, образи Біблії надихали багатьох митців, на біблійні сюжети творилися скульптури, картини, влаштовувалися театральні дійства, зокрема середньовічний релігійний театр розігрував сцени з біблійного життя, писалися художні твори: поезія і проза. Часто письменники, наближаючи свої твори до потреб живого життя, переосмислювали їх як алегорії, тобто в масках біблійних героїв діяли герої сучасної епохи («Божественна комедія» Данте Аліг'єрі, «Звільнення Єрусалиму» Торквато Тассо, «Загублений рай» і «Повернений рай» Д. Мільтона та багато інших). Для письменників Ренесансу, Бароко, Просвітництва біблійні теми та образи служили матеріалом для сатири навіть на релігію та духовенство (Ф. Рабле, І. фон Гуттен, Вольтер та ін.) — ця традиція тривала й у наступні віки [2, 72 – 73].

Для закріплення цього матеріалу, на думку В. Шевчука, варто навести ряд прикладів із Біблії: прочитати Першу пісню книги Еклезіастової, якийсь розділ «Приповістей Соломонових», хоч би 19-й, а

загалом можна на вибір (одну чи дві) Пісню над Піснями, наприклад, другу, третю, четверту, одну із євангельських притч, наприклад, про Блудного сина тощо. Доречно дати учням поняття про притчу.

Друга лекція-блок: «Біблійна міфологія».

Учитель розповідатиме учням про міфологічні уявлення, поширені серед прихильників іудаїзму та християн. У релігії давньоєврейського народу визнавався єдиний Бог, що сприймався як Елогіум (творча сила), Єгова (особа) і Адонай (владарювання у світі) — під цими трьома назвами розумівся єдиний Бог. Цей Бог — творець-світу й людини, відповідно займає щодо світу та людини певну позицію: стежить, скеровує і виправляє світорух. Для здійснення тих чи інших дій тримає незчисленну кількість ангелів (з грецької — посланець, вісник). Ангели — це особи-духи, вони досконаліші від людей і створені Богом, сповіщають людям Божу волю й виконують на землі його повеління. Ангелів розділено на три ерархії, а кожна ерархія ділиться на три лики. Вища ерархія — це серафими.

Вони найближчі до Бога, вони людиноподібні, шестикрилі. За ними йдуть херувими — шестикрилі істоти з тілом, усяним очима, а за ними — престоли, на яких, вважається, возсідає Господь. Середня ерархія — Панування Сили і Влади, нища ерархія — архангели і ангели. За біблійними сказаннями відомі імена архангелів: Михаїл (він як Бог), Гавриїл (муж Божий), Рафаїл (цілення Боже), Уриїл (вогонь, Боже світло), Єремїїл (висота Божа). Ангели самостійного значення не мають, вони не боги і не напівбоги, а тільки слуги і виконавці волі Єгови. Ангели (духи) є й упалі, злі, нечисті — це біси на чолі з Вельзевулом (Веліаром), який став князем земного світу і є втіленням земної сили, супротивної світлій, Божій — вчення це було зафіксоване в Новому Заповіті і розвинуте пізніше християнськими богословами. Людина, таким чином, стає сферою боротьби світлих, добрих і темних, лихих сил, Божого й диявольського. Відповідно до цього було створено поняття пекла і раю. Рай — обитель душ померлих праведних людей, а пекло — грішних, лихих. Рай (у перекладі з грецької — «закритий сад») розміщувався на землі, в країні Едем. Є рай і небесний — місце, уготоване Богом, де оселяються душі праведників та святих після смерті — як міфологічна категорія з'являється тільки в Новому Заповіті.

Отже, людина входить у контакт з Богом чи безпосередньо, чи через ангелів, але Бог відкривається не кожному, а тільки родоначальникам, або так званим патріархам народу. Через те Бог діставав певний культ: у визначених місцях йому приносили жертви, для чого були створені жертovníки чи олтарі: спершу з каміння, потім за допомогою скінні (переносний храм зі святими), а

ще згодом — через вибудований спеціальний храм. Відповідно з'явився стан посередників між Богом та людьми серед людей — священники на чолі з первосвященником. Особливий клас духовнопросвічених людей склали так звані пророки (проповідники і вішуні).

Відповідно до біблійних міфологічних уявлень у євреїв склалася і своєрідна форма правління, так звана теократія, богоправління, верховним главою та царем народу вважали Єгови, божественний закон якого визначав усі форми життя людей, а земні царі начебто здобували здатність до особливого спілкування з Богом. Так само з'явилися й герої — люди з надприродною силою, вибрані для служіння Богу (Самсон), на яких сходить «дух господній». Щоправда, в біблійній міфології, на відміну від античної, культ героїв розвинений мало.

Християнська міфологія взяла від іудейської, заснованої на книгах Старого Заповіту, поняття Бога як єдиного носія благості й могутності, відносно якого всі істоти та речі є ним творені. Бог триєдиний і має здатність до втілення у людині. Так, зокрема, він утілюється в Ісусі Христі. Бог складає суть себе у собі, Дусі святому і в Сині, тобто в Ісусі Христі. Для ідеї боговтілення Бог обрав земну жінку (Мати Божа) — міф про непорочне зачаття. Образ Матері Божої, Богородиці зв'язаний із міфологічними образами Богині-Землі, Богині-Матері. Боговтілення є формою зв'язку Бога з людьми (через Сина). Син поширював свою моральну науку серед апостолів — вибраних з людей, які з розвитком християнства перетворилися на святих, котрі чудодіють тільки після смерті, тобто стають ніби посередниками між живим світом та Богом за допомогою духів (умерлих людей, що відзначалися добродійним життям). З розвитком християнства культ святих розширився й набув особливого значення для християнської міфології, святий — це образ людини, що безпосередньо контактує з Богом. На цій основі постала серія оповідань про Ісуса Христа, апостолів та святих. Ці оповідання є канонічні (визнані) і є не визнані — останні називають апокрифами, вони також значною мірою впливали на розвиток християнської міфології [2,73 - 75].

При розробці теми можна розказати і про історію народження Ісуса Христа, про Богородицю, апостолів, про драбину Якова, про Мойсея і Самсона, скрижалі заповіту тощо.

Для закріплення В. Шевчук радить прочитати учням повість Гната Хоткевича «Авірон», можна було б також відвідати музеї, де є картини на біблійні сюжети, і розповідати учням ті сюжети, які на картинах відображено. В Києві можна зробити екскурсію в Печери, де поховані українські святи.

Третя лекція-блок: «Біблія й українська література». Вперше на

українську землю (в часи Київської Русі) Біблія потрапила, очевидно, як кириломефодіївський переклад тих чи інших книг її, хоч маємо звістку, що в Криму сам Кирило бачив в одного русина біблійну книгу, перекладену на руську мову (можна коротко розказати про Кирила та Мефодія). Поширювалися книги біблійні глаголичні (розказати коротко про глаголицю) і грецькою мовою. Найпопулярніші були літургійно-учительні (літургія — церковна відправа) збірники Парамійники (містили в собі читання, вибрані зі Старого Заповіту, найбільше з пророцтв Ісаї та притч Соломонових), і Апракосні Євангелія (вибір євангельських текстів, найдавніша пам'ятка — так зване Остромирове Євангеліє 1056—1057 років). Найулюбленішою старозаповітною книгою був Псалтир, його читали, співали, з нього навчалися грамоти, ворожили (найдавніші списки Псалтиря датуються XI століттям). Популярними були Четвероєвангелія та Апостоли, найдавніші Євангелія: Архангельське, Мстиславове, Турівське, Галицьке належать до XI—XII століть, а найдавніші Апостоли — з 1195 і 1220 років. Повне зібрання біблійних книг, призначених для українських та білоруських земель, надрукував у 1517—1519 рр. Франтішек Скорина, а на основі Біблії Ф.Скорини Лука з Тернополя створив свій біблійний кодекс (1569). У 1581 році на Україні вийшла знаменита «Острозька Біблія» — як результат трудів Острозького вченого гуртка, що його очолював Герасим Смотрицький. Поширювалися також тлумачні книги до книг пророків, Псалтирі, учительні Євангелія, тобто Євангелія з поясненнями. В середині XVI ст. з'являється перший український переклад Пісні над Піснями. В. Тяпинський та В. Негалевський спробували наблизити мову перекладу Євангелія від церковнослов'янської до тодішньої книжної українсько-білоруської мови (XVI ст.) У 1556—1561 рр. з'являється знамените Пересопницьке Євангеліє, яке стає зразком мистецтва рукописної книги, а водночас є продуктом культурного впливу на Україну Чехії. У XVI—XVII ст. особливо популярними стають учительні Євангелія, призначені для ширення євангельських історій серед народних мас, через це в їхні тексти проникали струмені живої, розмовної української мови. Українці брали участь у виданні повного тексту Біблії у Москві (1663); у XVIII ст. (1758) повний текст Біблії вийшов у друкарні Києво-Печерської лаври, а перший переклад повної Біблії власне українською мовою було видано 1903 р. Переклали її Пантелеймон Куліш, Іван Нечуй-Левицький та Іван Пулюй; книга вийшла у Відні, бо на тій частині України, що входила до складу Російської імперії, було заборонено писати твори українською мовою, а тим паче перекладати нею Святе письмо.

Упродовж віків Біблія справляла великий вплив на духовне життя, літературу, культуру, образотворче мистецтво українського народу. В середні віки вона була вихідним пунктом для наукового думання, в рамки біблійних понять вкладалися не тільки історичні, а й природничі відомості. Уже в «Повісті врем'яних літ» бачимо не тільки посилання на Біблію, але й використання її як історичного джерела. Цю традицію зберігали й пізніші літописи. Сильний вплив Біблія мала на ораторську, проповідницьку прозу, житійну літературу (так звані житія святих), а особливо на полемічну. Вступаючи в літературні й політичні змагання з питань віри, українські письменники оперували посиланнями на Біблію як на книгу найавторитетнішу. Сотні посилань на Святе письмо, особливо на Новий Заповіт, зокрема на послання апостола Павла, зустрічаємо в полемічних посланнях Івана Вишенського. Для Вишенського біблійні вислови — вияв непорушної істини, авторитет Біблії він протиставляв авторитетові великих мислителів античності — Аристотеля і Платона, однак догматичне значення Біблії вже було значно підірване і в ті часи. Так, у бібліотеці Львівського братства було дев'ять видань Аристотеля, повний Платон та інші античні філософські трактати. Поступово біблійні образи українські мислителі починають розуміти, як писав Теофан Прокопович, «не буквально, а алегорично», тобто професори Київської академії вже бачили логічні суперечності в багатьох біблійних твердженнях.

Учення про символічне, а не буквальне розуміння Біблії розробив Григорій Сковорода. У філософії Сковороди Біблія посідає велике місце, багато в нього посилань на біблійні книги, але погляд на Біблію в нього неоднозначний. Біблію, за Сковородою, треба розглядати як таку, що одночасно є плоттю і духом, божевіллям і мудрістю, морем та гаванню. Філософ висміює «історіальний вздор» Святого письма, вважаючи, що там є багато неправди та суперечностей, недоладностей, які часто суперечать законам природи, але Біблія, як світ символів, вистив Сковорода, може бути джерелом пізнання людиною самої себе і світу. Гуманістичні й просвітницькі ідеї, розвиваючись на українському ґрунті, зрештою, привели до заперечення Біблії в її догматичному сприйнятті як істини в останній інстанції: у XIX ст. на Біблію вже дивляться і як на одну із найдавніших історико-культурних пам'яток людської цивілізації.

Біблія справила значний вплив на українську поезію. Вже поезія Київської Русі починає розробляти й переспівувати біблійні мотиви, часом змішуючи їх з апокрифічними. Цитує Біблію, зокрема книги Старого Заповіту, Данило Заточник у своєму «Слові» (пам'ятка XII ст.), біблійну тему розвиває «Слово о

Лазаревім воскресінні» (кінець XIII — початок XIV ст.), на біблійній символіці будує свій твір Іоанн «Посольство до папи римського Сикста IV» (XV ст.). Широко цитують Біблію та розробляють біблійні мотиви й поети українського бароко.

Нова українська література також не полишає біблійних тем та мотивів, але використовує їх переосмислено, алегорично, як мандрівні літературні мотиви. Так чинить, зокрема, Т. Шевченко («Ісайя, глава 35»), «Во Іудеї, во дні они», «Царі», «Осії, Глава IV», «Марія» тощо. Пантелеймон Куліш завіршовує Мусійові (Мойсейові) пісні, книгу Йова, Товитові словеса, весь Псалтир, використовує поезику Пісні над Піснями («Хуторянка»). Активно опрацьовували біблійні теми та мотиви Іван Франко («Смерть Каїна», «Мій Измарагд», «З книги пророка Єремії», «Мойсей» тощо), а особливо Леся Українка («Самсон», «Вавілонський полон», «На руїнах» тощо), та навіть назва роману Панаса Мирного й Івана Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні» є ремінісценцією біблійного: «Де немає волів, там ясла порожні» (Соломонові приповіді, XIV, 4). Широко використовуються біблійні мотиви в творчості письменників і поетів нашого століття: у П. Тичини, І. Драча, Л. Костенко, І. Жиленко та інших. Цікаво обіграна євангельська історія про перебування Ісуса Христа в Гетсиманському саду в романі Івана Багряного «Сад Гетсиманський».

Впливала на духовний розвиток українського народу й біблійна міфологія, яка значною мірою з'єдналася зі слов'янською. Так, мотив діянь Самсона відбито в легенді про взяття Іскоростеня княгинєю Ольгою (вона палить місто зовсім так само, як палив поле філістимлян Самсон). Згодом образ Самсона злився з образом билинного героя Іллі Муромця, є в билинах і самостійний герой Самсон — він перейшов також і в українські народні оповідання. Легенди й міфи про створення світу, перших людей, потоп, мудрого Соломона, Давида, про Люципера, про Ісафатову долину та інше також присутні в народних оповіданнях. Окремий цикл народних оповідань присвячено євангелійним героям, насамперед Ісусу Христу, Богородиці, а за ними апостолам, здебільшого Петру та Павлу, які ходять по землі й діють чудеса. Немало також є оповідань про Іуду із Каріюта; цікаво, що образи, які в Біблії не чинили неприродних дій та вчинків, набували у фантазії народу рис цілком міфологічних, як і пізніші святі, зокрема найулюбленіші Микола та Юрій, — останній виступає найчастіше як зміеборець (дракон, змій, гаспид — міфічні істоти, які не раз згадано у Біблії)[1,75 - 77].

Для ілюстрації можна прочитати учням «Слово о Лазаревім воскресінні», яке розглядає апокрифічну історію на біблійні теми,

твір XIII—XIV століть (Антологія української поезії.— Т. 1.— С. 37—41), вірші про пияцтво Олексія Словицького як зразок «візерунку» (там-таки.— С. 228—290), вірші Т. Шевченка, Лесі Українки, Л. Костенко на біблійні теми.

Четверта лекція-блок: «Біблійна книга псалмів – Псалтир».

Псалтир — одна із навчально-поетичних книг Старого Заповіту, яка складається із 150 (151 у грецькій та слов'янській Біблії) пісні чи псалма, які співалися з музичним супроводом, на що є вказівки в самому Псалтирі: так, псалом четвертий мав виконуватися на струнних інструментах, п'ятий — на флейті, восьмий — на інструменті гатійським. Автором книги вважають біблійного царя Давида, в самому Псалтирі до певних пісень існують позначки, що це псалом Давидів, але в багатьох псалмах помітно сліди пізнішого походження, зокрема з часу вавілонського полону («На ріках вавілонських») і пізнішого. Загалом Псалтир — твір колективного складання, який, ставши однією із так званих священних книг, був підданий єдиній редакції. Вживався як богослужбена книга, а згодом почав постійно вживатися при храмовій службі. Псалтир читається на кожному ранковому та вечірньому богослужінні. Також, ще з часів Київської України-Русі (найдавніші відомі списки Псалтиря датуються XI століттям) Псалтир став однією з головних навчальних книг по школах, за Псалтирем училися читати, ця традиція тривала аж до XIX століття, принаймні ще Тарас Шевченко вчився за Псалтирем. У житейській практиці Псалтир читали над хворими на важкі й психічні хвороби, а також над умерлими (згадати б, як читав над умерлою панночкою Псалтир Хома Брут у повісті Миколи Гоголя «Вій») — і цей звичай іде ще від початків християнства. За Псалтирем гадали — сліди цього звичаю фіксуємо ще в часи Київської Русі-України, списки так званого Гадательного Псалтиря маємо також із XI століття.

Впливав Псалтир і на тогочасну літературу: «Повість врем'яних літ», твори Феодосія Печерського, Іларіона, Кирила Туровського, Серапіона, Володимира Мономаха та інші наповнені цитатами із Псалтиря. Як книга, котра постійно вживалася при богослужінні, Псалтир дістав нову форму — це так званий Слідувальний Псалтир — тобто це та ж таки книга псалмів, з'єднана із Часословом, що є збірником молитов і псалм, прикладених до певного часу в богослужінні, а також був, як Псалтир і Часословець, шкільним підручником. Коли додати Осьмогласник, то це й були основні підручники нашої найархаїчнішої християнської школи. На слов'янську мову Псалтир переклали ще Кирило та Мефодій, і відтоді ця книга набула значного поширення у слов'янському світі як рукописна. Широко користувалися рукописними Псалтирями на

українській землі і в XIV—XV ст.; так, відомий Псалтир 1397 року — київська пам'ятка. На переломі XV—XVI століть помічаємо приплив у перекладні тексти Псалтиря живої української мови: їх наближали до розуміння народу. Не дивно, що серед перших українських стародруків Швайпольда Фіоля, українського першодрукаря, бачимо і «Псалтир» (1491), «Часословець» та «Осьмогласник» — книги, призначені для шкільного навчання і для церковної служби. Так само першою книжкою, що її видав білоруський першодрукар Франтішек Скорина, став «Псалтир» (1517 року), що теж призначався для школи («дітям малим початок усякої доброї науки»). Ф. Скорина відзначає, що тексти Псалтиря співали, читали й проказували з пам'яті. В основу свого видання він узяв східнослов'янські списки Псалтиря XV — початку XVI ст., поділив псалми на «стихи» і розклав на «кафисми» та «слави», тобто окремі підрозділи, після яких тричі читається «Аллилуйя». Скоринин Псалтир поширювався не тільки на білоруських, а й на українських землях, зокрема знаємо його копію з 1543 року, виготовлену якимсь Патреном, — у мові цієї пам'ятки відмічаємо українські елементи. Російський емігрант Іван Федорович видав у Заблудові (при сприянні Г. Хоткевича) Псалтир із Часословцем (1569), він-таки видав Псалтир в Острозі. Згодом, у XVII—XVIII століттях, Псалтир видають регулярно як одну з найнеобхідніших для церкви та школи-книжок. Поруч із перекладами Псалтиря в деяких виданнях вміщували короткі тлумачення текстів — такий Псалтир зветься Голковим (тлумачним) — традиція, яка йде ще від християнського богослова Івана Златоуста. З другого боку, псалми трансформуються українськими поетами у вірші. Так, від 1642 р. зберігся віршовий переспів 42 псалм на українську мову (записаний латинкою в книзі Житомирського міського суду). У 1680 р. видав свою «Римотворну Псалтирю», наслідуючи польську Яна Кохановського, Симеон Полоцький. Повний Псалтир переклав віршами в XIX ст. Пантелеймон Куліш. Теми з Псалтиря переспівували інші українські поети. Написав цикл віршів під назвою «Давидові псалми» Тарас Шевченко, він-таки брав вислови з Псалтиря як епіграфи до своїх творів. Перевіршувували окремі псалми П. Гулак-Артемовський, М. Максимович, В. Александров, С. Руданський, Леся Українка, Іван Франко, Яків Щоголев та ін. Використовував цю форму й Павло Тичина («Псалом залізу»).

Поетика Псалтиря породила самостійні творчі розробки мотивів псалм, їх уже називають не псалма, а псалма — ці твори ідентичні до пісні, що її називали в старі часи кантом. Найвидатнішим зразком таких обробок треба назвати «Сад божественних пісень» Григорія Сковороди. На основі Псалтиря писалися також апокрифічні твори, зокрема «Слово про царя

Давида, як написав Псалтир» (рукопис Яремецького-Білашевича, Дрогобицький рукопис, рукопис отця Теодора з Дубівця тощо), а також псалми Соломона, складення яких відносять до першого століття до нашої ери — всього тут псалм 18 — ця книга входила до реєстрів книг неправедних, які не подобає читати, що, правда, не заважало їй поширюватися.

Псалтир упродовж століть був настільною книгою, яку читали вдома у вільний час, брали з собою в мандри. Так, «Псалтир» Ф. Скорини (Вільно, 1525) називався «подорожньою книжицею». Читання і спів Псалтиря вводилося як обов'язкове у монастирях, вимагалось, щоб ченці робили це безперервно, навіть на роботі. Багато висловів Псалтиря ввійшли в мову як прислів'я та приказки, наприклад: «Блажен муж, що за радою несправедливих не ходить», «Не копай рова, бо сам впадеш до ями» і так далі [2,78 - 79].

Для ілюстрації можна прочитати Псалом П'ятий, «Давидові псалми» Т. Шевченка, переспіви псалм П. Гулака-Артемовського, можна запропонувати учням прослухати музику на церковні псалми Д. Боротнянського, П. Чайковського чи Д. Верді.

На закріплення матеріалу слід запропонувати учням такі запитання:

1. Що означає слово «Біблія»?
2. Чому Біблію називають Книгою з Книг?
3. Хто здійснив перший переклад Біблії українською мовою?
4. З яких частин складається Біблія?
5. Коли і ким була надруковане повне зібрання біблійних книг для українців?
6. Назвіть найдавніші Апостоли.
7. Назвіть найдавніші Євангелія, що з'явилися в XI – XII ст.
8. Подумайте, чому Г. Сковорода назвав Біблію своєю «возлюбленною нев□стою», підкресливши, що саме в духовному шлюбі з Книгою Книг і народилися його найкращі твори.

Отже, знайомство учнів з Біблією за матеріалами В. Шевчука є обов'язковим, адже це – повернення до духовних основ, шлях пізнання історії і культури народів.

Література:

1. Українська література. 5 – 12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Освіта, 2005.
2. Шевчук Валерій. Як би я викладав уроки Біблії в середній школі // Слово і час. – 1991. – №1. – С. 72 – 79.
3. Куценко Л.В. Час вчитися любити. Біблія на уроках літератури. – Кіровоград: Степова Еллада, 1999. – 56 с.

4. Соболь В.О. З глибини віків. Посібник для вивчення давньої української літератури в школі. – Кам'янець-Подільський, 2002. – 216 с.

5. Смаль О.А. Біблія на уроках української літератури у 9 класі. – Тернопіль: Мандрівець, 2000. – 80 с.

6. Шевчук Валерій. Одна з найдавніших книг людства // Біблія для дітей. – К., 1992. – с. 3 – 9.

7. Сулима В. Біблія і українська література: Навч. посібник. – К.: Освіта, 1998. – 400с.

В статье даны советы и рекомендации В. Шевчука при изучении Библии в школе и методы их применения в учебном процессе.

The article deals with the advice and recommendations of V. Shevchuk connected with studying of the Bible at school and the ways of their implementation into the educational process.